KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
MİLLÎ FOLKLOR ARAŞTIRMA DAİRESİ YAYINLARI : 40
SEMİNER, KONGRE BİLDİRİLERİ DİZİSİ : 11

# II. MİLLETLERARASI TÜRK FOLKLOR KONGRESİ BİLDİRİLERİ

## IV. Cilt

## Gelenek, Görenek ve İnançlar

G. Ü. BASIN - YAYIN YÜKSEKOKULU — BASIMEVİ
ANKARA — 1982

# FATMA ANAMIZ (FADİME ANAMIZ) VE EL İLE İLGİLİ İNANÇLAR ÜZERİNE KISA BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Hikmet TANYU

(Türkiye)

Fatma adı ile ilgili âdet; inanç ve etkiler çok çeşitlidir. Fatma Anamızın eli inancı üzerinde daha geniş bir araştırmaya ihtiyaç vardır.

Fatma anamızla ilgili inançlar, başta gebelik, doğum ve hastalıkların tedavisi, uğur ve bereket temini, onun adından güç, kuvvet almak gibi inançlardır.

*1 — Gebelikle ve Doğumla İlgili Olarak:*

Gebenin karnına (Fatma Ana Yaşmağı) bağlandığı,[1] İstanbul'da[2] doğumla ve çocukla ilgili âdetler üzerindeki inceleme ele alınıyor.

2 — *Fatma Adı Koyma:* Keza doğumdan sonra çocuğa; «Mehmet veya Fatma isimli yedi ilâ kırk evden komşulardan toplanan kumaş parçaları ile yapılan giyim eşyası ve buralardan alınan gömlek ve elbiseler giydirilir.»[3] Bu araştırmalarda

---

(1) Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü Atatürk Ü.Y. Ankara 1974, Sf. 41.

(2) Mehmet Halit Bayrı, İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlişkili Âdetler ve İnanmalar, HBH. 112, 1941, Sf. 81'e dayanılarak yukardaki bilgi veriliyor.

(3) Orhan Acıpayamlı, A.g.e., Sf. 62.

Karadeniz Çepnileri,[4] Kastamonu,[5] Ordu,[6] Sinop,[7] kayseri'de[8] yalnız yukarda sunduğumuz noktayı belirten yazılar kaynak olmaktadır.

3 — *Lohusalıkta:* «Yedi Fatma veya Mehmet isimli aileden gümüş, demir ve kumaş... toplama pratikleri için üç rakamı, tıpkı yedi, yirmi, kırk gibi sihri bir sayı motifi olarak görülüyor.»[9] denilmektedir. Burada sihri kelimesi ile açıklamakla yetinmek yeterli değildir. Zira bu gibi 3, 7, 40 v.b. sayılar aynı zamanda dinlerce de makbul ve kullanılan sayılardır. Bu Bu tahlil ve değerlendirmeyi sonda yapmak istediğimizden burada bu kadar temas edeceğiz.

*4 — Fatma (Fadime Anamızın) Eli ve Diğer İnanç Çeşitleri:* Bu konuda metin içerisinde sayacağımız kaynaklardan başka, önce Dr. Hamit Zübeyir Koşay'ın ve Müjgân Üçer'in adlarını hatırlatmak isteriz. Yeri geldikçe onların sunabildikleri bilgiler belirtilecektir.

Şimdi yaptığımız araştırma ve incelemeye geçebiliriz. Bu hususta kısa da olsa yalnız Fadime Anamızın eli, uğur ve bereket v.b. hakkındaki bilgileri genişletirken ve yeni çeşitler katarken ayrıca, Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi ile ilgili açıklamalar da sunmağa çalışacağız.

Önce Fatma adı üzerinde durmalı ve tarihçeyi belirtmeliyiz. Bilindiği üzere asıl adı Fâtıma'dır. Fâtıma İslâm Peygamberi Haz. Muhammed'in eşi Hatice'den olma kızıdır. Fâtıma (609 - 633) Haz. Muhammed'in ilk eşi Hatice'den doğmuş olan dört kızın en ufağıdır. Haz. Muhammed'in yeğeni Haz. Ali ile, kızının muvafakati alındıktan sonra evlendirilmiştir. Haz. Ali ile evlendikten sonra Hasan ve Hüseyin adı verilen, sonra ünlü olan kişilerin de anasıdır.

---

(4) Prof. Abdülkadir İnan, Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor, İst. 1930, Sf. 44.

(5) Talât Mümtaz Emine, Kastamonu'da Çocuklara ve Çocukluğa Müteallik Âdetler ve İtikatlar, HBH, 4, 1930, Sf. 3.

(6) Sıtkı Can, Çocuk ve İlgili İnanmalar, Ordu 1947, Sf. 87.

(7) M. Şakir Ülkütaşır, Sinop'ta Çocuğu Olmayanlar ve Yaşamayanların Aldığı Tedbirler, HBH, 124, 1942, Sf. 87.

(8) Prof. Dr. Süheyl Ünver, Türkiye'de Tıbbî Folkloru Üzerine Rapor, HBH, 56. 1936, Sf. 129.

(9) Orhan Acıpayamlı, A.g.e., Sf. 129.

*Haz. Fâtıma'nın muhtelif lâkapları, ona takılmış adlar vardır:*

Çok beyaz renkli olduğundan ona Zehra lâkabı da takılmıştır. Bunlardan başka ona Betül (El değmemiş), Hurre (Hür, özgür kadın), Azra (Kızoğlan kız), Mübareke (Kutsal Kadın) ve Tahire (Temiz kadın) gibi birçok lakap verilmiştir. Bu Ona daha o zamanlarda gösterilen sevgi ve saygının, O'nu benimseyişin ifadesidir. İslâm Peygamberi Haz. Muhammed kızına şöyle söylemiş, onu uyarmak istemiştir:

«Yâ Fâtıma ben Resulullahın kızıyım deyip de salih işlere aykırı iş yapma, iyi işler işle, yoksa ben seni Allah'ın gazâbından kurtaramam.»

Haz. Hatice de zamanında ve zamanından sonra da sayılan, sevilen, örnek bir hanımdır. Fakat, Fâtıma gibi halk inancına, halk âdetlerine bu derece yakınlıkla girmemiştir. Ad olarak konmuş ve saygı gösterilen kişilik içinde belirmiştir. Haz. Muhammed kızı Fâtıma'yı çok severdi, o da babasına büyük saygı ve sevgiyle bağlıydı.

Türkiye'de bazı yerlerde Fatma ve Fadime denilmekte ve çok zaman sonuna (ana) adı ilâve edilmiştir. Ayrıca Fatma adından bozma, Fadis, Fatoş, Fato, Fattey adı da dikkati çekmektedir. Köylerde bilhassa Fadime adı çok kullanılmaktadır.

*1 — Doğum Sancısı Çekenler İçin:*

*Ankara:* El şeklindeki kâğıda çizilmiş şekle (Fatma Anamızın Eli denilerek bunun üzerine namazda okunan dualardan Âyetül Kürsi yazılıyor. Ekseriya ele benzeyen şekil suya konularak, o su ağrı çekenlere içiriliyor. Bilindiği üzere Âyetül Kürsi'nin aslı şöyledir:

Bismillâhirrahmânirrahîm — Allahü lâ ilâhe illâ hüvel hayyül kayumü lâ'tehuzühu şinetün velâ nevmün, lehu mâ fissemâvâti vemâ fil'ardı menzellezi yeşfeu indehu illâ biiznihi ya'lemü mâ beyne eydihim vemâ hâlfehüm velâ yuhîtune bilşey'in min ilmihi illâ bimâşâe vesia kürsiyyühüssemâvâti vel' arda, velâ yeudühü hıfzü hûmâ ve — hüvelaliyyül azîm.»

Kısaca anlamı şöyledir: «Esirgeyen bağışlayan Allah'ın Adıyle, Allah, O Allah'dır. O biricik Hakk mâbuddur ki O'ndan başka Tanrı yok, yalnız O; daima yaşayan, duran, tutan, her an bütün yaratılan üzerinde hâkim, daima yaşayan, devam ve

beka ile kaim olan ancak O'dur. Ne gaflet basar O'nu, ne uyku. Göklerde yerde, ne varsa hepsi O'nundur. Kimin haddine ki izni olmaksızın O'nun yanında şefaat edebilsin? Allah, yarattıklarının işlediklerini, işleyeceklerini, geçmişlerini, geleceklerini bilir. Onlar ise, O'nun bildiklerinden yalnız (ancak) dilediği kadarını kavrayabilir; başka birşey bilemezler. Onun kürsüsü, ilmi bütün gökleri ve yeri kucaklamıştır ve bunların koruyuculuğu, bunları görüp gözetmek kendisine bir ağırlık da vermez (ağır gelmez). O, eşi ve benzeri olmayan öyle ulu, öyle büyük ve yücedir; herşeyden üstündür.» (10)

2 — *Ankara. Tunç Kâse :*

40 anahtarı burada görüyoruz. Tunç kâseye de Âyetül Kürsî yazılıyor. Kâsenin içine su doldurduluyor. Ayrıca buna kırk anahtar koyuyorlar. Doğum sancısı çekene onun suyu içiriliyor. Anahtarlar orada duruyor, daima muhafaza ediliyor.

3 — *Ankara. Elle Sıvazlama :*

Hamile iken veya hastalık, ağrı hallerinde, «El benim elim değil, Fatma Anamızın eli» diye sıvazlıyorlar.

4 — *Adana. Sıvazlama ve Göz Resmi El Ortasına İlâve :*

a) Ankara ve diğer yerlerde olduğu gibi, başağrısını geçirmek üzere alın sıvazlanır ve «El benim elim değil, Fatma Anamızın eli» denilir.

b) El şekli çiziliyor ve ortasına bazan göz resmi de yapılıyor.

Bu durum nazar için de kullanılmaktadır.

5 — *Bursa. Doğum ve Hastalıklarda Sıvazlama :*

a) Doğumda ve b) Hastalıklarda Fadime Anamızın eli denilerek, boğaz (bademcik) v.b. sıvazlanıyor.

---

(10) A. Hamdi Akseki, Namaz Sûrelerinin Türkçe Tercüme ve Tefsiri, Ankara 1960, 3. Basım, Sf. 54, 55.
Hasan El-Basri, Namaz Sûre ve Duaları, İst. 1975, Sf. 36.

*6 — Denizli ve çevresi :*[11]

a) Uğur ve Bereket : Müslüman Anadolu kadınları gibi Denizlili hanımlar da Fadime Ana'yı (Fatma Ana'yı) benimsemişlerdir. O, ev işlerinde uğur ve bereket sembolü olarak çok makbuldür.

b) Göbek adı takılırken; Memleketin diğer yörelerinde (Sivas v.b.) doğan çocuğun göbeği Fadime (Fatma) denilerek kesiliyor.

c) Hastalıklarda : Hastalıklarda Fadime Ana'nın eli diye sıvazlanır.

ç) Doğumlarda Fadime Ana eli diye sıvazlanarak doğumun kolay olacağına inanılır.

d) Karı koca, komşuların iyi geçimlerine yardımcı olmalarında Fadime Ana'nın rolü görülüyor.

e) Köylü veya kasabalı kadınlar yoğurt yapma sırasında mayayı süte katarken «El benim elim değil Fadime Anamızın eli» diyerek yoğurdun iyi tutmasını temine çalışırlar.

f) Çiçek veya sebze fidelenmesi, turşu yapılması sırasında da : «El benim elim değil Fadime Anamızın eli» derler.

g) Hamur yoğuran kadın, elini hamura basar, mayalanmasını temin için üzerini kapatırken : «Adım Ayşe, hamurum coşa, ben fırına gidiyorum, ardımdan ulaşa» der ve ekler : «*Bu el benim elim değil, Fadime Anamızın eli olsun.*»

h) Yemek yapılırken tencerenin kapağını kapatan kadınlar : «*Besmele ve Fadime Ana gibi ağır taşları*» tencere kapağı üzerine koyarlar. Bunu yapmazlarsa şeytanların yemeği çalacaklarına veya onun lezzetli ve bereketli olmayacağına inanıyorlar.

---

(11) Öğrencim ve halen öğretmen : Mehmet Demirağ, Denizli ve Çevresinde Manevî Halk İnançları, Lisans Tezi Onun bilgi derlediği Denizli'li öğrenciler : Kemal Göz, Bekir Halatçı v.b.
— Mustafa Sarıkaya, Her yönüyle Denizli İli, İzmir, 1972, Sf. 55, 57, 58, 59.
— Tarhan Toker, Denizli Tarihi, Denizli 1967-68, Sf. 22, 77, 122, 143.
— Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, İst. 1960, Sf. 144.
— Dr. Phill. Hamit Zübeyir Koşay, Etnografya, Folklor Dil ve Diğer Konularda Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1974, Sf. 195.

ı) Ocağa, evde iyi ve tatlı bir geçim olmasını temin için, şeker atarken: «El benim değil Fadime Anamın» derler.[12]

i) Hasta olanın sırtının sıvazlanması veya yaraya merhem sürülürken veya ocaklı kadınlar tarafından *cilt yaraları üzerine bıçak sürülürken gene: «El benim değil Fadime Anamın eli» derler.*

j) Doğum yapan kadının ebe sırtını sıvazlarken: «El benim değil, Fadime Anamın eli» der. Fadime Ana tarafından doğumun kolaylaştırıldığına inanılır.

k) *«Fadime Ana Eli» adı verilmiş olan bitki, zor doğumlarda kullanılmaktadır.* Türkiye'den Hac'ca giden bazı kişiler tarafından bu bitki getiriliyor.

Cruciferae familyasından ve ilmi adı Anastadıca olan bu bitkinin Sina ve Filistin'in kurak ve kumlu yerlreinde yetiştiği belirtiliyor.

Bir yılda 20 cm. yükselen küçük beyaz çiçekli, meyvalı durumda dalları kalınlaşmış ve içe doğru kıvrılmış, böylece bitki yumak görünümünde olan ve insan eline, ve dallarıysa parmak biçimlerini göstermektedir.

Doğum sırasında oldukça büyük bir kapta bulunan suya atılan ve 20 - 25 dakikada bu bitki yavaş yavaş su emerek dalları dışarıya doğru açılıp yayılıyor. Bu doğum yapacak kadına ebe tarafından gösteriliyor: *«Fadime Ananın eli açıldı, senin de hacet kapıların açılsın»* denilerek, bitkinin bulunduğu sudan içiriliyor. Doğum böylece oluyor.[13]

l) *Kül ve Fadime Ana:*

Kül üzerinde Fadime Ana'nın yemek pişirdiğine inanan bilhassa yaşlı kadınlar: *«Kül Fadime Anamızın uğraşıdır»* der. *Külü atmadıkları gibi, üstüne de basmak istemezler. Bazı yaşlı kadınlar külle çamaşır yıkarlar.*

Sancısı tutan kişilere de külü suda erittikten sonra süzerler ve hastalanan kişiye suyunu içirirler.

---

(12) Süleyman Arısoy, Folklor ve Doğum, T.F.A., 1974, Sayı 304, Sf. 7135.

(13) Yukarda Adı geçen Kaynak (S. Arısoy).

m) İşin kolay ve çabuk olması için Fadime Ana:

Başlanan bir işin çabuk ve kolay yapılma dileğini şöyle belirtirler: «*Kolay gelsin, altın taş olsun, elin kuş olsun, Hızır yoldaşın olsun, Fadime Ana komşun olsun*». Bilhassa el işlerinden örgü ve dantel yapmaya başlayan kadınlara denilir.

n) *İyi komşuluk dileği ve Fadime Ana:*

Sevilen hoşlanılan kişilere iyi bir dilek olarak şöyle söylenir: «*Allah, seni öbür dünyada Fadime Anamıza komşu etsin*».

o) *Helva ve Fadime Ana:*

Sevap ve uğur maksadıyle helva yapılırken Fadime Ana ruhuna niyet ediliyor. *Bazı kadınlar yedi yıl üstüste helva dağıtmaktadırlar. Yedinci yılın helvasının hazırlanacağı gün, o evin hanımı oruç tutar ve orucunu helva ile açar.*

Helva'nın ateş üstünde karıştırılarak pişmesi zamanında mevlid okunuyor; ve nihayet okunan ilâhi ile helva kazanı ateşten indirilirken, kazanın üzerine iki oklava uzatılıyor ve üstüne bir Kur'an konuluyor. Bir gece böylece geçiyor. Helvayı yapan kadın sabahleyin baktığında helvanın üzerinde (Fadime Ana'nın Eli)'nin izini göreceğine inanıyor.

Fadime Ana'nın helva ile hikâyesi de anlatılıyor: Fadime Ana'ya çocukları bir gün gelmişler; «Anne, Hıristiyan çocukları ekmeklerine pekmez sürmüş yiyorlar, sen de bize yap» demişler. Fadime Ana çocuklarına: «Siz mektebinize gidin, gelene kadar istediğinizi yaparım» demiş. Onbeş günde yapılabilecek kadar helvayı, çocukları gelene kadar yapmış ve yedirmiş.

ö) *Fadime Ana ile İlgili Diğer Hikâyeler:*

Bir çobanın evine giden Fadime Ana, çobanın karısına gördüğü kuru ekmek, su ve sopanın ne olduğunu sormuş. Kadın da: «Kocam, ıssız dağlarda sığır güderken kuru ekmek yer, ben de bu ekmeği yerim, o içmeye su bulamaz. ben de bu suyu içmem, bu sopa da, gelince beni döğmek isterse onun içindir.» demiş. Bunun üzerine Peygamber kızı olan Fadime Ana: «Sen benden üstünmüşsün» demiş.

Diğer bir hikâyede şöyle: Haz Muhammed kızına şöyle söylemiş: «Ya Fâtıma, kocan eve girerken gözüne, o başka yere

bakarsa sen yine onun yüzüne, gözüne bak, ondan önce yataĝa girme.»

Gene gerçekte de olduğu gibi, Haz. Muhammed kızını evlendirmek isterken, evleneceği kişiyi onun isteyip istemediğini kızından sormuş. Böylece kıza, evleneceği kişiyi isteyip istemediğini sormak Fadime Ana devrinden kalmıştır denilmektedir.

Fadime Ana'nın malı mülkü için de bir söylenti vardır: O'nun, kırk yamalı bir hırkası, bir yumak ipliği, bir iğnesi, bir hasırı, bir leğen ibriği varmış. Bu kadar az mala rağmen gene de: «Ben bunların sorgusunu nasıl vereceğim» dermiş.[14]

Böylece Müjgan Üçer'e, Denizli ve çevresinde Manevî Halk İnançlarını araştıran Mehmet Demirağ yukardaki katmalar yanında, yapılan incelemeyi teyid edecek malzemeler de temin etmiş oluyor. Biz de bu araştırmamızla konuyu daha genişleterek yeni katmalar yapmağa çalışmış olduk.

7 — *İçel: Silifke ve Çevresinde:*

Eşe ve Fatma: Ve Hekimlik Sanatının Fatma Ana'ya Ait Olduğu:

«Eşe Fatma adı ile de tedavi yapılmaktadır. Hekimlik sanatının, halk arasındaki söylentiye göre, Haz. Fâtıma'ya ait olduğu söyleniyor. Aynı inancı (Yeni Uygur) (Tarancı) Türkleri arasında da ta Türkistan'ın doğusunda da görülüyor. Bunu ilerdeki sayfalarda Abdülkadir İnan'a dayanarak sunacağız.

Silifke çevresinde Hz. Aişe adının (Eşe)'ye çevrilmiş olması mümkündür. Buradaki halk Ayşe adından çok (Eşe) adına döndürmüş olabilir. Zira bu adda çok kadın bulunmaktadır.[15]

Burada Ayşe adı ile Fatma adının birleştirilerek etki gücünün artırılmasıyle bir telkinle tedavi şekli olarak tahlil edilebilir. Bilindiği üzere seğleme = tedavi etmek, kurşun dökmek, yılancık kesmek v.b. ocak denilen belirli ailelerin yaptığı ve bunlara ocaklı denildiğidir. Esasen ocak kültü ile Atalar kültü birbirine yakın olup «Atamızın yaktığı Ocak» denilmektedir.[16]

---

(14) Müjgân Üçer, Anadolu Folklorunda Fadime Ana, TFA. Y. Ankara 1974, Sf. 147.

(15) Kerim Kulakçı, Silifke ve Çevresinde Halk İnançları, 1975'te verilen bilgi.

(16) Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Sf. 68, 76, 73, 86, 109.

*Nazar (Göz Değmesi) Tedavisinde Eşe Fatma:*

Nazarı (Göz Değmesi) ni tedavi için Seğci (şap kullandığından) kadın abdest alır. Sonra hastayı kıble yönüne çevirir: «*El benim elim değil, el Eşe Fatma Anamızın elidir*» der ve hemen İhlâs sûresini okur. Seğ (Şap) parçası önce baş, sonra belde ve bacaklarda üçer defa dolaştırılır.

*Hayvanlar için de böyle işlem yapılır.* Hasta olan hayvansa boyun, bel ve arka ayağı kadar üç defa seğ (şap) dolaştırılır.

İnsansa çamaşır içinden geçirilen seğ ayak altına atılıyor. Seğci, seğ parçasını alarak, ocağın kızgın külüne atıyor. Ocakta seğ, beyaz bir tortu bırakıyor. Bunun şekline göre bir anlam veriliyor.

Ayrıca bıçakla yapılan işlemler var. Bu nazar bahsi konumuz dışında olduğundan daha fazla üzerinde duracak değiliz.

8 — *Konya. Beyşehir: Göçeri ve İlmen Köylerinde:*

*Fatma Ana Taşı ve Diş İzi:*

Beyşehir'in Göçeri ve İlmen köyünde, Etibank'ın işlettiği yerde (yüzeyde) beyaz bir taş bulunmaktadır. Böyle buna yakın, benzer taşlar çaylarda da vardır. Bu yuvarlak el kadar her tarafta rastlanabilen bir taştır. Bu taşın iki ucundaki iz, dişe benzemektedir.

(Fatma Anamızın diş izi) veya (Fatma Ana Taşı) deniliyor.[17]

9 — *Mersin - Tarsus:*

*Ağrı, sızı giderme ve doğumda:*

Fadime Anamızın eli denilerek, bademcik v.b. hastalıklar için sıvazlanıyor. Doğumda da bu sıvazlamalar yapılıyor. Tarsus yöresindeki Yörükler arasında bu inanç ve âdet görülmektedir.[18]

(17) Tahir Çetin.
(18) Refet Körüklü.

10 — *Kütahya :*

*Fatma Ana Makamı :*

Fatma Ana makamına inanılarak gidilmekte ve murat dilenmekte, tedavi maksadıyle baş vurulmakta, çocuk dileğinde bulunulmaktadır.[19]

11 — *Sivas :*

*Ocak duvarlarına iş veya boya ile Fadime Ana eli işareti konması :*

Sivas'ın bazı Sunnî ve Alevî köylerinde, Anadolu'nun başka yerlerinde görüldüğü de söylenmektedir. Kutsal, mübarek sayılan ocak duvarlarına boya ile veya iş ile el işareti basılmaktadır. Bilhassa köylü kadınların ocak duvarlarını sıvarlarken, uğur ve bereket getirmesi için, Fadime Ana'nın eline atfen bunu yaptıklarını anlatmaları ilginçtir.

## DIŞ TÜRKLERDE FATMA ANAMIZIN ELİ VEYA EL İLE İLGİLİ İNANÇLAR

1 — *Azerbaycan : El ve Parmaklar :*

Yadullah, Allah eli deniyor, gerek Bakû'da ve gerek Bakû çevresindeki camii olan bir köyde minberin iki tarafına da parmakları açık el resmi konulduğunu gördüm. Bu şiaya mensup bir mescitti. Ne anlama geldiğini, neyi belirttiğini Şii olan Şeyhülislâm yardımcısından sordum. (Haziran 1979) Şu cevabı aldım : Bilek Allah'ı, baş parmak Haz. Muhammed'i, İşaret parmağı Haz. Ali'yi, diğerleri Fatma, Hasan ve Hüseyin'i temsil ediyor, denildi. Böylece el, ehli beyti temsil etmiş oluyordu. Şu halde el işareti Şia mezhebinde çok önemli bir mevkie sahiptir.[20]

---

(19) Prof. Dr. Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, İlahiyat Fak. Y., Ankara 1967, Sf. 268.
— Hamdi Aydın, Âdet ve İnanmalar; Eski Tıbbî ve İçtimaî Folklorumuza dair Kütahya'da İnanmalar, TFA. C. II, Sa. 38, Eylül 1952, Sf. 597.
— Hikmet Tanyu, Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara 1968.

(20) Azerbaycan Şeyhül İslâmının Şia Yardımcısı Allaha şükür.

*Azerbaycan'da Adak ve Hazreti Fatma'nın Beş Parmak İzi :*

*Semeni yemeği :*

«X» Semeni'de bir yemek adı olup, birçok dileklerle ilgili olarak ezilip, sıkılan yeşil buğdayın suyuna un karıştırılarak sonra içine ceviz, fındık atılarak yapılan bu yemekte adak olarak konu komşuya dağıtılır. Semeni piştiği zaman kazanın etrafında mumlar yanar. Semeni pişince, «Kazan kapağının üzerine içerisinde un bulunan bir kap konulur, üstüne ayrıca beyaz ve ince bir bez gerilir. Bir-iki saat sonra unun üzerinde beş parmak izi hasıl olur. Bu beş parmak izi Peygamber'in kızı Hazreti Fatma'nın yani Hazreti Ali'nin karısının parmak izleridir.» Kazan etrafında pişerken ve piştikten bir müddet sonraya kadar mumlar yanmakta devam eder.»[21]

*Doğu Türkistan : Haz. Fatma'nın eli :*

«Doğu Türkistan Bakşı'larının (Müslüman) pirleri kendi mesleklerinin piri olarak «*Hazreti Fatma Anamız*» olduğuna dair menkibeler uydurmuşlardır.[22] Bu konuda şu bilgi ekleniyor :

«Tarancı (Yeni Uygur) Türkleri kamlarına, Kazak - Kırgızlar gibi, bakşı derler. Bu bakşılar, kendi mesleklerini hocalara karşı müdafaa için olsa gerek, «Bakşılık risalesi» adıyla bir kitap uydurmuşlardır. Bu «Risâle»ye göre bakşılık sanatının piri Haz. Fatma'dır. Bakşıları ve mesleklerini o himaye eder. «Birgün Haz. Fatma bir ağacın gölgesinde oturuyordu. Havadan bir kuş gelip bu ağacın bir dalına kondu, dal derhal kurudu. Bu menhus kuşun gölgesi Fatma'nın üzerine düştü. Fatma hastalandı. Hekimlerin ilâcı fayda vermedi. Tanrı tarafından kırk eren geldi. Bu erenler bir tuğ dikip etrafında dolaştılar. Fatma iyileşti, böylece bakşılık Haz. Fatma'dan bakşılara kaldı.»[23]

---

(21) Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Sf. 37. — Prof. Ahmet Caferoğlu Bâtıl İtikatlar, (Nezir-Adak), Türklük, Sayı 3, 1 Haziran 1939. Sf. 206.

(22) Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1972. II. Baskı, Sf. 73.

(23) A. İnan, A.g.e., Sf. 86. Onun dayandığı kaynak şudur : — Pantusov, Tarançi Bakşıları, Sf. 56-62.

Bu bilgiyi eserinin ilerdeki sayfalarında da tekrarlayan Abdülkadir İnan, Bakşıların, âyinlerine «Peygamberlerin ve İslâm velilerinin adlarını karıştırmak suretiyle İslâmlaştırmağa çalışmışlar ve böylece mesleklerini muhafazaya muvaffak olmuşlardır. Okuma ve yazma bilen bakşılar mesleklerini meşru bir meslek tanıtmak için «Peri Han» (Peri Okuyucu) risâleleri tertip ederek Fatma Ana'yı bir (Koruyucu patron) ilân etmişlerdir.»[24]

Bunu küçümsemek doğru değildir. Hemen bütün dinlerde bazı kişilerin üstün bir mevkie yükseldiğini benimsendiğini görmekteyiz. Bunun başka sebepleri de olmak gerekiyor. Zira sorabiliriz. Başkaları değil de niçin O? Bunun cevabı önemlidir. Bunun nedenini çözümlemek gerekir. İlk başta gelecek sözler şunlar olabilir: 1 — Zira Fâtıma hem Peygamberin sevgili, fedakâr kızı, 2 — Hem Hz. Ali'nin onun zamanında değerli tek eşi, 3 — Hem, bilhassa Hasan ve Hüseyin'in örnek annesi, hem de 4 — Çok dikkate değer yardımcı ve şefkatli, kanaatkâr bir hayata ve davranışa sahip, herkesce sayılan ve sevilen, eleştirilmeyen bir hanımdır.

*Başka Dinlerde El'in Mevkii ve Önemi :*

Haz. Musa'nın (Mose) Sına Dağında (Har Sinav) Yahya ile konuşma ve buyruk alma sırasında ellerinin bembeyaz oluşu ve sonra bunu kendisine karşı duran ve sapkınlık edenlere gösterisi Tevrat (Tora) da anlatılmaktadır. Keza Tanah'ın Mezmurlar kitabında el'le ilgili sözler, mısralar bulunmaktadır.

Keza Hazreti İsa (Yeşu)'nın ellerini hastalara sürmesi veya sıvazlamasıyle şifa dağıtması, türlü mûcizeler göstermesi İncillerde anlatılıyor. Diğer dinlerde de elle ilgili inançlar vardır (Hinduizm) v.b. gibi.

Hıristiyanlıkta bilhassa elin üç parmağıyla üçlemeye (teslis) işaret sıksık resimlerde, ikonlarda v.b. görülmektedir. Gene Meryem (Miryam, Mari)'nin eli, kolları kutsal bir mevkide beliriyor. Buna bir örnek olmak üzere Rainer Maria Rilke (1875 - 1927) adlı şairin mısralarında bariz şekilde görülüyor. «Meryem'e Müjde» (Meleğin Sözleri) :

(24) A. İnan, A.g.e., Sf. 109.

«Sen Tanrı'ya bizden yakın değilsin;
hepimiz ondan uzağız çünkü.
Ama Senin ellerin
Kutsanmış olağanüstü :
Böyle olgunlaşmaz hiçbir kadında eller,
Böyle parıldamaz kol yeninden :
ben günüm, ben şebnemim,
ağaç da Sen.»

Onun elleri, kolları parmaklarıyla işaretleri Hıristiyanlık sanat eserlerinde konu olmuştur.

## SONUÇ

*1 — Fatma Ana Adını Alışın Tahlili :*

İnsanların adlarla ilgileri, ünlü, etkili kişilerin adlarını almak veya benimsemek olayları çok eski bir geçmişe sahiptir. O addan onu alana bir güç geçecekmiş gibi düşünüldüğü gibi ona benzer olabilmek, onu örnek tanımak gibi hatıraların etkisini dinî mevkii ve yerinin önemi gibi davranışlar da işe karışmaktadır. Fatma adıyle ona benzeme veya yaşama, güçlü olma yeteneğini almış sayılmaktadır. Haz. Muhammed'e Türkiye'de saygıyle Mehmet denilişi ve onun peygamber bilinişi ve keza peygamberin kızının adının Fatma oluşuyle onların adlarıyle kendi adı sırasında bir ayniyet kurulması, onların birer kudret kaynağı olarak telâkki edilmesinden ileri gelmektedir. Hatta onlarla ilgili eşyalarla temasa gelmek, dinlerde de geçerli olan üç, yedi, kırk gibi davranışlar ruhbilimle ilgili bir telkin etkisi yapmaktadır. Bu işlemi biz sadece Malik bir davranış gibi görmeği ve âdeta temas büyüsüyle açıklamağı, dinin kendisi varlığını güçle duyurduğu anlarda yeterli bulmamaktayız. Kaldıki yaşamayan çocuğa bu ad verilirken Fatma'nın da pek genç yaşta ölümünü hatırlamak gerekir.[25] Bundan başka İslâm dininde sihir de büyü de kesinlikle yasaklanmıştır.[26] Hattâ kehanet te

(25) O. Acıpayamlı, Y.A.G.E., Sf. 62, 117.

(26) El Bakara, 2/102, Maide 110, Enam 7, Araf 109, 112, 113, 116, 120, 130; Yunus, 276, 77, 79, 80, 81; Hud, 7, Hicr 15, İsrâ 17, 10. Âyetler.

yasaklanmıştır. Bu hususlarda birçok hadisler vardır.[27] İslâm dini adalarla bu gibi işlemlere karıştırılırken, onu yapan kesinlikle sihir veya büyü yaptığını bilmez. Zira sihir ve büyünün yasaklandığını duymuştur.

2 — *El ve Parmaklarla İlgili İnançlar :*

El, tarih boyunca önemli bir uzuv olarak mahallî, millî dinler de ve ilâhî dinlerde görülmüştür. Biad etme, elle sıvazlama, el öpme, el sürme, elle dokunma, el uzatma, el kaldırma, elle selâmlama, el sıkma, yumruk sıkma (sağ ve sol ellerinin yumruklarına çeşitli anlamlar verme), sağ el yumruk halinde iken baş parmağı havaya kaldırma, veya şehadet parmağı ileri uzatma( namaz ortasında bile), parmağa yüzük takma, gibi hareketler herzaman görülmekte ve bilinmektedir. Bu siyasî ideolojilere bile geçmiştir. Faşist, Nazist, Farankocu selâmlarında eli ileri (kolu) uzatma, veya eli göğüse götürme, veya sol yumruğu sıkıp kolu havaya kaldırma v.b. 20. yüzyılımızda dikkatle gözlenmektedir. Bu hususstaki tarihçeyi biraz daha belirtmek gerekiyor.

El, iş ve hareketin, beslenme ve savunmanın, korunmanın v.b. birçok işlemlerin en önemli uzuvlarından birisidir. Kuvveti faydayı temsil etmektedir. Nazar'a karşı da el işareti kullanılır. El falları, halı, kilim, Bayrak (alem) üzerinde el görülmektedir. Bu nazara karşı ve Fatma anamızın eli, Haz. Ali'nin işaretidir.

El, ilkellerden beri aynı önemdedir. O vakit vakit bir sihir, büyü, nazar, tesir aracı olarak da kullanılmıştır. Böylece tarih içinde folklor alanına da girmiştir. Tarihçesi çok eskilere gitmektedir. Çatal Höyük (Çumra) de yapılan kazılarda, sekiz remizli mezar tapınağında taa neolitik çağa ait olan bu eserde duvara kırmızı zemin üzerine el resimleri çizildiği görülmektedir.

Bu hususta yapılan araştırmalar Alaca Höyük ve Boğaz Köy'de pişmiş topraktan el şeklinde kapların Hittit katlarında bulunması dikkate şayandır.

Günümüzde de bilhassa Alaca Höyük, Alevî ve Sünnî Türk köylerinde Ocak duvarlarına boya veya iş ile el işareti basıl-

(27) Riyazüs Salihin Terc. C. 3, Ankara 1949, Sf. 200, 221, 219, 416 ve 302. Buharî ve Müslim'de zikrediyor ve B. Hadislerde de büyücülük yasaklanmıştır.

maktadır. Kadınların ocak duvarlarını sıvarlarken el izlerini basışları görülüyor. *Onların anlatışlarına göre, el işareti uğur ve bereket elde etmek için basılmaktadır.* Bu el aynı zamanda Fadime Ana'nın eli olarak görülmektedir.[28]

*El Verme :* İçel, Silifke ve çevresinde belirttiğimiz gibi, Türkiye'nin birçok il, ilçe ve bilhassa köylerinde (Ocak) adıyle bilinen yerler ve Ocaklı denilen kişiler vardır. Bunlar her birer maddî ve manevî (Ruhî, aklî, kırık, çıkık v.b.) hastalıkların tedavi yerleri gibi ünlüdürler. Bu ocakların yetki, bilgi ve gücü soydan soya devam eder. Bunun için aile büyükleri, yaptığı işlerin sürmesi için zamanı gelince daha küçüklere el verirler. Genellikle bu el verme, baba ocağında, evinde kalacak oğula, karısına ve oğluna veya kıza verilmektedir. El verme, birkaç tanık veya seyirci karşısında şöyle oluyor: Yaşlı olan Şef (Tedaviyi yapan kişi - Şap), eline üç defa: «El alacak kişiye» diyerek verir. El'i alan da her defa: «Aldım kabul ettim» diyor. Bundan sonra yaşlı olan kişi üç kere el alanın üzerine tükürüyor ve ayrıca arkasını sıvazlıyor. Bu işlemlerden sonra el alan kişi de aynı işleri yapma yetkisini almış oluyor.[29]

Fadime Ana'nın veya Fatma Ana'nın elinin türlü davranışlarındaki amacın dinî ve davranış biçimiyle telkin gücüne dayanılarak rahatlık, huzur ve güven verici ruhî bir durum doğumu kolaylaştırmaktadır.

Fatma Ana'nın eli, mahiyeti ve tarihçesi, bağlı bulunduğu menşe ile bir kudret kaynağı gibi görülmektedir. Manevî telkin, ruhî rahatlatma ve güvendirme, endişe ve üzüntüyü, heyecanı uzaklaştırma psikolojisi varlığını belirtmektedir. Ayrıca çok önemli bir Sûre olan Ayetül Kürsî, halk arasında çok yaygın ve çok tekrarlanan bir sûredir. Namazda okunması dolayısıyla çok kişi tarafından ezbere bilinir. Bunun anlamı çok kök-

---

(28) — Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, 1960, Sf. 144 ve bilhassa:
— Dr. Phill. Hamit Zübeyir Koşay, Etnografya, Folklor, Dil ve Diğer Konularda Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1974, Sf. 195.
— Hikmet Tanyu, Bâtıl İnançlardan Muska, Bayrak Dergisi, 1965.
— Zeki Başar, Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, İst. 1972.
— Mehmet Zeki, Doğum ve Çocuk h. İnanmalar, HBH, İst. 1933.

(29) Sait Uğur, İçel Tarihi, 2. Cilt, 1944.
— Sait Uğur, İçel Folkloru 2. Cilt, Ankara 1947 - 1948.
ve Kerim Kulakçı'nın Araştırması (1975).

lü ve dikkate şayandır. Fakat anlamının herkesce bilindiği ileri sürülemez. Haz. Muhammed'in, Fâtıma'dan gelen soyu içinde kimya ile uğraşanların el işaretiyle belirtilmek istenildiği, (Pençe-i Âl'i Abadan) şifa beklenildiği anlatılmak istenildiği ileri sürülüyor.[30]

*Parmaklar :*

Eli teşkil eden parmakların da ayrı ayrı anlamları vardır. Başparmak Haz. Muhammed, işaret parmağı Haz. Ali, orta parmak (Fadime Ana'nın)'dır. Gene başka bir açıklamada, el işaretindeki yüzük parmağı Hasan, küçük parmak Hüseyin'e işarettir. Hep bu şahıslar kutsal, şöhret ve yüksek değere sahip kişiler sayılıyor.

*Gene diğer bir açıklama da elin beş parmağı, Arap harfleriyle Allah adının işaretidir.*

*Elle Sıvazlama :*

Elle sıvazlama umumiyetle muhtelif tesiri olduğuna inanılan kişilerce yapılagelmektedir. Fatma Anamızın elidir denilerek sırt sıvazlanması veya ağrıyan yerin sıvazlanması aynı mahiyette ruhî, manevî telkin ve tesirdir, denilebilir. Elin yayınladığı iddia edilen etki, elektrik tesir de vakit vakit söz konusu olmaktadır. Çin'de bıçaksız elle, parmak dokunularak ameliyat yapıldığı gündelik haberler arasına girmiştir.

Süleyman Çelebi Mevlid'i okunurken kadınlar birbirlerinin sırtlarını sıvazlamaktadır. Peygamber Haz. Muhammed'i doğuracağı zaman, Peygamberin annesi Âmine Hâtun söylüyor: «Geldi bir Akkuş kanadiyle revan, arkamı sığadı kuvvetle heman.» Burada bir kuş geldiği ve sırtı sıvazladığı denildiğinde hep birlikte ayağa kalkarak arkalı önlü sırtlar sıvazlanıyor. Görülüyorki bu sırt sıvazlama İslâmî gelenekler arasında benimsenmiştir.

*İlaçlar Üzerine Yazılan İşaretler :*

Türk eczacılık tarihi incelendiğinde Osmanlı Saray hekimliğinde (Tenzu) adı takılmış olan tabletlerin üzerine şifa ayetleri kutsal sözler yazıldıktan başka, el işaretleri de bilhassa basılı bulunmaktadır.

(30) Dr. Phill. Hamit Zübeyir Koşay, A.g.e., Sf. 195.

Günümüzde Avrupa ve Amerika B.D.'nde bazı ilâç fabrikaları tabletler üzerine + (Haç) şeklinde işaretler koyuyorlar: Veya ilâç firmasının adının haç şeklinde yazıyorlar. (Aspirin v.b.) Hatta ilaç kutuları üzerine bile dinî mistik, sembolik, bir anlamı olan işaretlerin, meselâ masonik bir işaret olan üçgen işaretinin konması da aynı mantıkî veya duygusal anlayışa bir örnektir.

El bilhassa nazar için kullanılır. Kuvvet ve kudreti ifade ettiği gibi Âli Âbın işareti de sayılır. Bilhassa el falı, el içindeki çizgiler ve parmaklar Meryem'in eli v.b. çok önemli mistik, manevî anlamları haizdir. Aslında el, âlet yapma ve işleme bakımından bugünkü medeniyet ve kültürün önemli bir âleti olarak tanınmıştır.